

Такий відомий усім М. І. Середа

Микола Іванович СЕРЕДА

1. X. 1939 – 13. I. 2011

Письменник, публіцист, поет, пісняр, краєзнавець, великий поборник української мови; перший член Української громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод на Остріжчині, згодом – Української Гельсінської спілки; народився в сім'ї козацького походження, в столиці садоводів України містечку Млієві, Городищенського району, Київської, згодом – Черкаської області. Довгий час проживав у с. Мощаниці, Острозького р-ну, де й скінчив свій життєвий шлях.

Середа. Дивак Середа... У більшості, на 97 відсотків таким його бачила Мощаниця. А привела чоловіка безіменна доля за руку аж з далеких черкаських, точніше, знаменитих мліївських теренів, а як ще точніше, то з Середового Яру спочатку в Слауту, а потім – у Мощаницю та й посадила на пагорку, на початку довжелезного... чого б ви думали? Таки яру, що з Дубка аж на Кустов'є зав'юнився. Дивина, та й годі: з Яру до яру. Таке тільки доля може. Біля витоків своїх яр той, мощаницький себто, вузьенький, а далі все ширшає, ширшає, та й переходить у гарненький лужок, взимку білий-білий, а влітку – як той килим барвистий. «Спасибі долі, – дякував пан Микола, – гарне місце... Майже, як домашнє». Тут і хатка його виросла, не хата, а таки справді хатка – чепурна, розмальована, фігурна. Разом з долею будували. А доля вже Марією називалася.

Пам'ятаємо, від тепер – уже в давні часи, 1950-1955-ті, а може, ще й сьомі роки у верхів'ї цього яру садилася колгоспна шкілька, підростала, а потім дядьки (і наш тато) розсаджували її вздовж доріг і шляхів. А Середа як посадив тут свою шкільку, то так вона й залишилася на одному місці. Тепер же подивіться, який гай. Навіть Яким Пура у своєму довіднику записав: «Середів гай» [1].

Уже й Середи нема – у далеку дорогу пішов Середа, а гай залишився [2]. Правда, засумував, що втрапив Господаря, сірим віттям похнюпився, до землі схилився. Від холоду чи від нечутного людям плачу здригнувся,

як виносили з хатки діда Миколу. А сталося те на Старий Новий рік, 2011-го. І скаже хто-небудь: та що ж він, отой Василь написав: буцімто дуже далеко з Дубка до церкви, на могилки? Та з кілометр, може, буде... Знаємо, що з кілометр, самі з Мощаниці. А дорога далека тому, що не вертаються з неї.

У хатині ж залишився онук Сашко з дружиною Надією і двома дітками. Побачив правнуків дід.

Хто ж не знав Серєди? Навіть дуже далеко був відомий Серєда – у Польщі, в Німеччині, Канаді і навіть у заокеанській Аргентині. Знали його як майстра українського слова і як сина-патріота, якого подарували Україні Черкащина і Рівненщина [3].

І що ж таке сказати нам про Миколу Івановича *в пам'ять про нього*, щоб нове було, ще не знане? І щоб повчальне? Нема що сказати, усі знали Серєду і *все знали* про Серєду. І сам він про себе чимало розповів [4]. Хіба що?.. Та й це не нове, лиш, може, не всі чули? А як чули, то не всі пам'ятають? Зрештою, скажемо разом із ним. Може, буде повчальне; може, стане посмертно зрозумілішим він ще живим односельцям – як дійде до них наша думка. А ще ж хочеться так сказати, щоб і Серєді сподобалося, якби міг почути. А як недобре що мав за душею – не нам судити: на те є суд Божий.

Для тих же, хто знав його *українцем*, а з 1976 року – першим членом Української громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод на Остріжчині [5], а згодом – і Української Гельсінської Спілки, теж не зайвим буде дізнатися чи пригадати: ніжної, ліричної душі був чоловік – попри велетенські життєві тягарі – похоронив доньку, потім дружину; попри пекучі болі сердечні й фізичні трепетно виконував добродій Серєда велику заповідь Господню: «Шануй батька твого і матір...» Та не вдалося йому пошанувати найдорожчих людей за їх життя, відтак, шанував у серці.

Не схибимо, якщо скажемо: почуття Серєди до мами, до тата, до бабусі – то *гарна пісня* його серця, душі і совісті. Тож хай прозвучить для уважних слухачів.

Лебедина пісня Серєди

Ми ж будемо добувати її та й ще раз виводити на світ Божий з його творів. Перша книжка М. Серєди – «День ангела: Новели, етюди» (1992). Під цим заголовком читаємо: «Дорогій, незабутній моїй матусі Горпині Тихонівні Серєді посмертно в знак великої синівської любові посвячую виболені рядки... *Автор*». Зайве – казати, що посвята, яка комусь адресується, чи подарунок, чи хоча б квітковий букет – усе те має бути дуже гарне, щоб серце людське ще теплішим стало, розчулилося, щоб

в очах сльозинки-перлинки блиснули... Якби ж то були живі, Горпина Тихонівна... А так, може, блиснуть вони в читача?

«Мамин любисток». Новаела [6] (подаємо скорочено). Мене, писав М. Серeda у 1982 р., постійно вабить туди, де, тримаючись рученятами за вервечки колиски, уперше вимовив я найдорожче слово «мама»...

Давно немає батьківської хати. На тому місці сестра Ольга спорудила добротний будинок, дах якого критий сірою черепицею. Але досі плодоносить батькова антонівка, що родить яблука в півтора фунта. Скільки себе пам'ятаю, вона все однакова: стовбур низький, обплетений хмелем, чи не в два обхвати завтовшки, розгонисте, дуже віття. Під яблунею і навколо неї широко розрісся хрещатий барвінок, що увібрав у свій чарівний квіт чи не всю синь небес. Неподалік – величний та густий куш любистку. Барвінок і любисток колись, по війні, посадили мати в пам'ять про свого коханого, а мого тата. Йому не судилось Божою волею почути від свого єдиного сина таке бажане, гарне слово: «тату», «тату»...

Силкуюся відтворити в пам'яті дорогий образ, але даремно – вона не закарбувала нічогісінько про кохану людину, бо коли батько йшов на фронт, мені було тільки півтора роки... Ідучи на збірний пункт Городища, півтора кілометри він ніс мене не спускаючи з рук і все приказував мамі: «Ти ж дивись, любя, гляди синочка, як зіницю ока».

Фотографуватися, казали мама, тато не любив, тому й карточки з нього нема. Він вельми любив рідну українську землю, працю на ній, любив її квітчати садами, любив дітей, оранку, сівбу, косовицю та жнива. Любив молотити збіжжя у клуні, на току, і молоти у млині зерно на біле запашне борошно. Тільки коли підріс я, то дізнався, що мій батько загинув на фронті.

Раз-по-раз вертаю до рідного куточка землі... Яюсь приїхав восени. Осінь снувала павутиння бабиного літа, багрила на левадах калину.

А мені привиджувалось: мама нагрудженими руками обережно зрізають рясні грона, в'яжуть в пучки і підвішують попід стріхою... І я раптом подумав, що, мабуть, уже й пироги з калиною і квасолею на столі, житні, великі, пахучі, ще парують, бо щойно з черіня, з печі виїняті...

А мама доять у ятці корову, ось зараз зайдуть до хати, поставлять на ослоні, біля мисника, дійницю і розливатимуть у глечики пінисте молоко. Один неодмінно на стіл поставлять. Найбільший, отой самий, що колись купили на славновісному з часів Гоголя Сорочинському ярмарку.

– Пий, сину, пий, – скажуть, ніжно люблячи, як ніхто більше в світі, дивлячись мені в очі.

Люба, мила, дорога моя мамо! Ой, ще не раз я вас згадаю у цьому гарному Божому й одночасно... грішному світі. Мені пішов нині сорок четвертий рік. Я сам батько... Від чотирнадцяти літ від роду немає вас біля мене,

мамо. А я все згадую... Згадую, бо ви подарували мені життя і чарівний світ природи, бо немає на світі – я достеменно знаю, вірнішої любови, ніж любов материнська з добротою і ввічливістю. Перед вами, люба матусю, я довіку лишаюся в боргу: за вашого життя не зміг... відшукати найкращих слів вдячності, щоб подарувати їх вам, а потім вас насильно забрали від мене у чорний «ворон» і запроторили за тюремні мури... [7].

«День ангела». Новаела [8] (скорочено). В часи мого дитинства на нашому кутку Середів Яр, що був моєю яблуневою колискою, ніхто ніколи не відзначав День ангела. Ніхто не купував дітям ніякісіньких подарунків. І мені також ніхто не купував. Хіба що в матусі мій День ангела тривав вічно.

Для мене мій день Ангела був тоді, коли я вперше побачив Божий світ, коли всмоктував разом з материнським молоком її, мамине тепло і любов: коли вона манила мене, пальцем киваючи, а потім, розставивши руки, допомагала мені робити перші несміливі кроки; коли вчила мене, як жити... День ангела мій був і тоді, коли мама пригортала мене до своїх грудей і дивилися мені в очі, усвідомлюючи, що вдався вродою в батька – в її коханого Івана. А яким надзвичайним був День ангела мій тоді, коли врочисто вимовив перше, чи не найкраще слово у світі – «Ма-ма».

День ангела був і тоді, коли тато й мама... дали мені слов'янське ймення «Микола», бо родився я перед зимнім Миколою. А у серці моєї мами День мого народження був завжди, був так довго, як довго билося воно у її грудях.

Врочистим був мій День ангела і тоді, коли моя мама причепурила мене і, взявши за тремтячу ручку, повели перший раз у школу, в перший клас. День ангела був ще й тоді, коли моя перша вчителька [і друга мама], Харитина Давидівна Онопрієнко учила мене рідної, такої милозвучної мови, учила пізнавати красу мліївських горбів у садах і самих садів, ланів, заплавних лук над Вільшанкою і самої річки, красу мішаного лісу і соснового бору, красу левад, парків і стежок, красу України.

День ангела буде в мене і тоді, коли після довгих пошуків, прохань, принижень і митарств... ця книжка таки побачить Божий світ, прийде до читача й автора. І коли я з трепетним хвилюванням візьму свого первістка в руки, то скажу на повен голос:

– Сьогодні у мене День мого ангела!

“Найтепліший – наш край”. Новаела [9] (скорочено). З Яхнового Хутора, що мальовниче розкинувся під Ожиною і Пеньками, через Ланок іду від першої своєї вчительки, Харитини Давидівни, в гості до бабусі Варки. Поза городами, вузькою польовою стежиною, що веде на Середівські левади...

У бабиній хаті нічого не змінилося, усе так, як було і десять, і двадцять, а може, й більше років тому – долівка застелена свіжою травою з луговими квітами, на стінах і покуті рушники обрамляють образи святих, фотокартку мого прадіда Микити, діда Якіма, тітки Дуні, моєї мами...

Бабуся Варка була непосидючою. Навіть у свої похилі дев'яносто п'ять років вона разом з чоловіками косила конюшину в полі, крутила перевесла біля снопов'язки, працювала на колгоспному току у жнива, господарила на своєму подвір'ї, в городі лад давала, сусідам допомагала...

Тепер бабусі нема... Лягаю на лежанці і силкуюся заснути... Спогади насуваються зусібіч, і я розумію, що не засну, доки не пропливе перед очима дитинство, що тісно переплелось з життям бабусі.

...Бабуся порається на городі, а я, прийшовши зі школи і наганявшись на соняшникові, допомагаю їй зносити з городу бадилля, квасолиння, стягую на купу гудиння гарбузів і баштану...

Раптом у повітрі чується жалібне «курли» – довгим чорним ключем летять журавлі у вирій. Ключ тінню пробігає по землі і відбивається в моїх очах.

– Ба, а чому журавлі чорні і куди вони летять?

Бабуся міряють мене люблячим поглядом, хвилину-дві думають, потім пригортають худеньке тіло, кладуть руки на вигорілий на сонці чубчик і кажуть:

– Журавлі чорні, синку, від суму, що мусять відлітати у вирій...

– Ба, а чому вони не голубі – летять же в небі? А небо ж голубе?

Тепла, як мамина, бабусина усмішка з'являється на її зораному борозенками-зморшками обличчі, і воно проясняється ніжністю і добротою:

– Небо безсиле у кольорі, сину, бо воно насправді є безбарвним, то тільки видається голубим. Так Богом дано, внучку. А ти підійми обидві долоньки, помахай журавлям на прощання і скажи: «Щастя вам у дорозі, журавлики!», і вони обов'язково повернуться навесні...

«Сподіванка». *Новела (скорочено)* [10]. Недалеко, бо лише за півтора кілометри від колишнього хутора Платона Симиренка, на право, під Городищенським лісом розкинувся куток Середів Яр, що відноситься до містечка Мліїв. Біля болотної у негоду дороги, одразу ж за левадою, під горою Королихою – наша хата, збудована з брусів купленої у заможних селян Клунків старої клуні.

Весною усе подвір'я у зеленій густій царській траві, копиткових калачиках... З вирію вертали ластівки і ліпили собі гнізда під стріхою...

У таку пору мама любила поратись у саду і в городі, особливо біля татової антонівки.

[А] гомінким надвечір'ям мама трохи тепліш одягають мене і йдуть.

– Куди це ви, Горпино, такої пори? – питає тітка Кулішиха.

– Та ж на поле, на поле кортить поглянуть, як там.

– І малого з собою?

– Атож. Нехай звикає...

Мама трохи кривлять душею, бо не хочуть нікому відкривати свої сподіванки... Дорога її лежить аж за ряд високих тополь, у польове царство русалок...

За ровом, що ніби відрізає поле від селянських городів і садиб, мама зупиняються і, не випускаючи своєї руки, другу руку прикладають до чола дашком, примружено журливо й замріяно дивляться в широкую, як сама воля, далечинь, озирають здаленілу лісосмугу, збоку якої синіють Смиренкові сади.

– Там... Там він працював...

Це – про мого батька кажуть мама чи то до мене, чи то до себе і змовкають, опускають очі додолу і витирають їх хустинкою. Так вони можуть стояти довго, не зронивши й слова більше.

... Тяжко їм було привикати до удовиноного життя і погодитись з долею, котру накинув повоєнний порядок: завше на колгоспному полі працювали цілий Божий день... Маленька, худенька сидять мама на кленовій лаві й сумно, тужливо дивляться крізь вікно у блакитнувату шибку на дорогу. Виглядають, чи не появиться з-за верб у воєнному мундирі її коханий Іванко. Минали дні за днями, а його все не було й не було. Аж якось згодом помітили мама: через леваду до хати прошкує листоноша. Схвильовані вибігли мама назустріч їй:

– Добри вечір, Марійко! А що там за новину принесла? Може?..

– Якась звістка, тьотю, вам є, з військовою печаткою. Ось...

Взяли мама конверт і мене за руку та й мерщій до зовиці, бо ж самі неграмотні.

– Осьо, Дуню, якась звістка мені прийшла, прочитай мені...

– А чого ж, сестричко, прочитаю:

“Іван Акимович Серeda погіб смертю хорбрых при выполнении боевого задания 22 августа 1944 года. Похоронен с воинскими почестями в селе Пенхул, Ясской губернии, Румыния. Капитан Р. Ружинский».

Люди, що принишкили в хаті, були вражені звісткою і довго не могли порушити напружене мовчання. Ніхто не намагався і не наважувався заспокоїти в маминому серці жаль і біль великі, зупинити сльози рясні, гарячі, що котилися, як горох...

А на вигоні, наче навмисно, наганяючи ще більший жаль, лунала пісня – лелечина, прощальна: «Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть, Плугатарі з плугами йдуть... Сім'я вечерея коло хати...»

«Лебедина пісня». Новела (скорочено) [11]. День, як маків цвіт. Лукашева лука цвіте різнобарвною гамою кольорів. Мене охоплює невимовна дитяча радість, і я падаю горілиць й поринаю з головою в запашний квітковий, що густо пахне медом, пуховик... Впиваю в себе п'яний запах, що прозріває мене і... Я бачу своє ліжко дерев'яне, застелене... давнім рядном – маминої роботи. Рядно горить і грає кольорами, мов квітковий луг, на килимі якого я лежу...

А біля хати лебедіє найдорощча у світі постать, кличе, манить загадково пальцем до себе... Підбігаю: матуся моя повернулася з поля, з роботи. Обіймаю ноги її, пригортаюся личком до теплих її долонь. «Мамо моя, матусю, дороженька лебідко!..»

А вона посміхається мило, пестить голівку:

– Ось, синку, на тобі гостинчика від зайчика-стрибайчика. Біг він полем, куцохвостенький, ніс у лапках цей окрайчик святого хліба і цукерки...

Потім знесла з городу картоплиння, склала його в загату коло хати, щоб взимку не були такими дошкульними буйні вітри. Обірвала яблука в саду на батьковій антонівці, заквасила їх в дубовій діжці на зиму. Взяла відра, коромисло, пішла по воду на леваду, до Сагачевої криниці... [А потім] нагріла в печі окропу, випрала штаненята з підтяжками, сорочинку, пошиту з матраца, почепила сохнути на жердку. Сіла біля вікна за верстатом, тче, схилившись над основою, заплітає, [мов] чаклуючи, дивні мережива. А я – помічник тепер у неї: беру з опічка, беру з мисника і подаю цівки бузинові і калинові з намотаними на них кольоровими нитками... А ляда ніби сама, механічно, з кожним черговим пробігом човника, у який уставляються цівки з нитками, стук-стук, стук-стук... І є стрічка цільна, стрічка кубиків, стрічка хвиль...

Лебедина пісня мамина! Вона й досі живе зі мною і житиме стільки, скільки й віку мені назначено Всевишнім.

1983 р.

А того віку М. І. Середі було назначено 72 роки.

Поет В. Сосюра написав вікопомні слова: «Так ніхто не кохав... Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання...» А нам в цьому ж стилі хочеться сказати про Середу: «Так ніхто не любив матерів й не проніс цю любов до смеркання».

Замість епілогу – бувальщина з давньої нашої мощаницької юності.

Прийшов одного разу Микола Іванович в нашу хату і... поклав на стіл книжку. А моя мама поставили на стіл миску вареників з картоплею, у шкварках, звичайно. І Микола Іванович усе життя про них пам'ятав,

власне, це він ще недавно мені оте нагадав. А я забув. Зрештою, почнемо не так, а...

Тепер уже неможливо уявити Україну без “Пісні про рушник”, без неї була б вона бідніша. Можливо, хтось ще створить пісню і на “Рушники” М. Середи. Цей вірш 35 літ зберігався в єдиному примірнику лише в нас [12]. Він був написаний ним власноручно у книжці «Шляхами великого Кобзаря» (К.: Молодь, 1964. – 256 с.), котру подарував нам 1 січня 1970 р. (А на Різдво приніс ще й світлину, на якій зодягнений у вишиванку).

Дозволимо собі подати авторську присвяту разом із поезією-автографом, бо це вже історія: «Шановному добродієві і вірному, щирому товаришеві по перу і взагалі... Василеві Вихованцю – працівникові Острозької газети «Зоря комунізму» – моєї улюбленої газети, на довгу і незабутню згадку про мою область, район, село, і про мене самого зокрема, з найщирішими побажаннями від сількора... Микола Мліївський (псевдонім М. Середи. – *Авт.*). 1/І – 1970 року. (Підпис)». А ось і вірш:

РУШНИКИ

Задивилось сонце
На нитки шовкові;
Розцвіли промінням
Роси вечорові;
Вплетене в узорі
Щастя мрій дівочих...
Де ж то загубились
Солов'їні ночі?
Чом ти заховала
Рушники у скрині?
Вийми, вийми, мамо,
Дай мені їх нині,
Вибери найкращий,
Вибери барвистий...
Хай в руках тріпоче,
Сяє променисто!..

.....

Власний автограф з нового вірша “Рушники”. (Підпис). Ровенська область, Острозький район, хутір Дубок. М. І. Середа.

Як бачимо, і тут головна дійова особа – Мама.

Література

1. Пура Я. Середів гайи // Край наш у назвах. – Рівне: Перспектива, 2002. – С. 145.
2. Див.: Вихованець В. Гаї Миколи Середи. – Остріг, 2006. – 44 с.
3. Лелях С. Майстер рідного слова // Серета М. Заповіт Українця: Поезії. – Остріг, 2005. – С. 4.
4. Див., напр.: Серета М. Ми боролись за Україну. – Остріг, 2005. – 144 с.
5. Данилюк М. Правозахисник з Мощаниці // Замкова гора. – 23.08.2002. – № 34. – С. 2. В нарисі «Козацька мати» М. І. Серета в деталях розповідає, як було створено цю групу в хаті О. Я. Мешко в Києві, по вул. Верболюзній, 16: «9 листопада 1976 р.[...] в будиночку О. Я. Мешко, на Верболюзній, у Києві за одинадцятьма підписами було оприлюднено Декларацію про створення Групи і опубліковано перший її Меморандум. [...] «Шестидесятники»-правозахисники діяли не підпільно, а чесно ставили свої підписи і адреси під документами Групи, простуючи до в'язниць. Тому Оксана Яківна декого тримала в резерві (тобто частина імен офіційно не розголошувалась. – Авт.), в тому числі був і я. [...] Вона ще казала: «З вами, резервниками, я ще Брежнєва переживу». І не помилилася козацька мати, пережила і його». (Див.: Ми боролись за Україну. – С. 33).
6. Серета М. День ангела: Новели, етюди. – Остріг, 1992. – С. 6-7.
7. Мати М. Середи, Горпина Тихонівна, колгоспниця, за несплату податків була осуджена закритим судом. Без усякої амністії відбула своїх 13 літ (з них 3 – заслання) і, повернувшись додому, через три місяці померла. Малога Миколку на свій страх і ризик приютила учителька-вдовиця Харитина Давидівна Онопрієнко, мати двох напівсиріт – доньки Майї та сина Геннадія, якій він згодом присвятив своє перше оповідання «Золоте серце» і яку теж називав мамою. Прийшов час, і Х. Д. Онопрієнко поплатилася за те, що прийняла дитину «ворога народу» у свій дім – була вилучена з партії, позбавлена права учителювати, відбула п'ять років примусових робіт.
8. Серета М. День ангела. – С. 9-10.
9. Там само. – С. 10-11.
10. Там само. – С. 15-16.
11. Там само. – С. 8-9.
12. А у 2006 р. ми надрукували його в книжці «Гаї Миколи Середи».

Бібліографія вибраних праць М. І. Середи

1. День Ангела: Новели, етюди. – Остріг, 1992. – 32 с.
2. Заповіт Українця: Поезії. – Остріг, 2005. – 80 с.
3. Сестри співачки // Наше Слово. – 9.12.1979. – № 49. – С. 3.
4. Святкові спогади: Щедрий вечір, добрі люди // Наше Слово. – 6.01.1980. – № 1. – С. 5.
5. Рукою Тараса // Наше Слово. – 9.03.1980. – № 10. – С. 7.
6. “Іхав козак за Дунай” // Наше Слово. – 18.05.1980. – № 20. – С. 3.
7. Останній кіш // Наше Слово. – 24.08.1980. – № 34. – С. 7.
8. Повір’я про злих духів // Наше Слово. – 21.09.1980. – № 38. – С. 3.
9. Про Микитинську січ // Наше Слово. – 28.09.1980. – № 39. – С. 3.
10. Пісні Діонісія Бонковського // Наше Слово. – 8.02.1981. – № 6. – С. 7.
11. Голуба вітальня // Наше Слово. – 5.07.1981. – № 27. – С. 7.
12. Історія одного знайомства // Наше Слово. – 19.03.1989. – № 12. – С. 3.
13. Забутий поет – сучасник Маркіяна Шашкевича // Наше слово. – 26.03.1989. – № 13. – С. 3.
14. Чародій садівництва // Наша Культура. – Серпень, 1980. – № 8. – С. 4-5.
15. Живописець – сучасник Лесі Українки // Наша Культура. – Лютий, 1981. – № 2. – С. 3-4.
16. Живопис професора Т. Шевченка // Наша Культура. – Березень, 1982. – № 1. – С. 1-2.
17. Екслібриси П. Прокопіва // Наша Культура. – Червень, 1982. – № 4.
18. Культуру – на село! // Прапор. – 1990. – № 9. – С. 157-158.
19. Побудова пам’ятника Хмельницькому в Києві // Зона. – 1995. – № 10. – С. 176-179.
20. Сповідь: Повість у новелах // Трудівник Полісся. – 2.03.2001. – № 9. – С. 5.
21. В “Глухарі”: Повість в новелах // Трудівник Полісся. – 13.04.2001. – № 15. – С. 9.
22. Ніч перед страгою: Повість в новелах // Трудівник Полісся. – 4.05.2001. – № 18. – С. 3.
23. Про патріотизм і зраду, або за патріотичну поставу громадян // Трудівник Полісся. – 29.06.2001. – № 26. – С. 7.
24. ...На Голгофу: Повість в новелах // Трудівник Полісся. – 14.06.2002. – № 24. – С. 11.

25. “Наповнюйтесь українським духом...” // Рівне. – 20.06.1992. – 25. – С. 13.
26. Вчитися говорити правильно // Волинь. – 2.03.1993.
27. Про євшан-зілля: А ваша думка? // Життя і Слово. – 14.10.1992. – № 81. – С. 3.
28. Про людську душу: Роздуми з приводу // Життя і Слово. – 11.11.1992. – № 89. – С. 3.
29. Пісня від народу: Сокровенне // Життя і Слово. – 23.12.1992. – № 101. – С. 2.
30. Живий між нами // Життя і Слово. – 10.03.1993. – № 18. – С. 2.
31. Відроджувались душі: З історії святкування Великодня в нашому краї // Життя і Слово. – 17.04.1993. – № 29. – С. 2.
32. Пісня – душа народу // Життя і Слово. – 26.06.1993. – № 48. – С. 2.
33. Відгомін далеких віків: До 880-річчя “Повісті временних літ” // Життя і Слово. – 7.07.1993. – № 51. – С. 3.
34. На добру пам'ять // Життя і Слово. – 21.07.1993. – № 55. – С. 3.
35. Хай виросте гідна зміна: Роздуми // Життя і Слово. – 7.08.1993. – № 60. – С. 2.
36. Мої пропозиції: Лист до редакції // Життя і Слово. – 25.09.1993. – № 73. – С. 1.
37. Куди зникають листи: Роздуми з приводу // Життя і Слово. – 29.09.1993. – № 74. – С. 2.
38. Навіщо ми живемо: Сокровенне // Життя і Слово. – 3.11.1993. – № 84. – С. 2.
39. Щоб ми були: Точка зору // Життя і Слово. – 29.12.1993. – № 100. – С. 3.
40. Неопалима купина: На книжкову полицю // Життя і Слово. – 29.01.1994. – № 7. – С. 3.
41. Навіки з Шевченком // Життя і Слово. – 5.03.1994. – № 17. – С. 3.
42. Не забути: Бувальщина // Життя і Слово. – 7.05.1994. – № 33. – С. 2.
43. Правда йому дорогу прокладала: 145 років з дня народження П. Мирного // Життя і Слово. – 14.05.1994. – № 35. – С. 3.
44. Праця нам заповідана: Сокровенне // Життя і Слово. – 28.05.1994. – № 39. – С. 3.
45. На жнивях правди: Новини літератури // Життя і Слово. – 29.06.1994. – № 48. – С. 2.
46. Над “Історією України-Русі” М. Аркаса: Погляд у минуле // Життя і Слово. – 6.07.1994. – № 50. – С. 3.
47. Повернення // Життя і Слово. – 27.08.1994. – № 65.
48. В спогадах про школу // Життя і Слово. – 31.08.1994. – № 66. – С. 2.

49. Великий громадянин: До 60-річчя з дня смерті М. С. Грушевського // Життя і Слово. – 21.09.1994. – № 72. – С. 3.
50. Музо, де ти?: Сокровенне // Життя і Слово. – 29.10.1994. – № 83. – С. 2.
51. Святвечір: Традиції // Життя і Слово. – 7.01.1995. – № 2. – С. 2.
52. Наша духовна скарбниця // Життя і Слово. – 25.01.1995. – № 6. – С. 2.
53. Завжди сучасний // Життя і Слово. – 8.03.1995. – № 18. – С. 2.
54. Яскрава індивідуальність: До 100-річчя з дня народження М. Т. Рильського // Життя і Слово. – 15.03.1995. – № 20. – С. 4.
55. Великодні традиції // Життя і Слово. – 22.04.1995. – № 31. – С. 2.
56. Храмове свято: Спогади // Життя і Слово. – 10.06.1995. – № 43. – С. 2.
57. Дорога, вічна і кохана: Слово про маму // Життя і Слово. – 17.06.1995. – № 45. – С. 3.
58. Вівці мої, вівці: Роздуми з приводу // Життя і Слово. – 19.08.1995. – № 63. – С. 3.
59. Утята струна: Минуло 10 років з дня смерті Василя Стуса // Життя і Слово. – 6.09.1995. – № 67. – С. 2.
60. Женись, Владикун: Гумореска // Життя і Слово. – 1.11.1995. – № 83. – С. 4.
61. Де народився гетьман?: До 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького // Життя і Слово. – 9.12.1995. – № 93. – С. 3.
62. Виразник високих патріотичних діянь: До 75-річчя з дня народження українського письменника Миколи Руденка // Життя і Слово. – 16.12.1996. – № 94.
63. Щедрик, щедрик... // Життя і Слово. – 4.01.1996. – № 1. – С. 1.
64. Тепло рідної хаги: Сокровенне // Життя і Слово. – 31.01.1996. – № 8. – С. 4.
65. Козак запорозького куреня: На Шевченківський конкурс // Життя і Слово. – 17.02.1996. – № 13. – С. 3.
66. Хрестини та звичаї, пов'язані з ними // Життя і Слово. – 13.03.1996. – № 19. – С. 4.
67. Великий друг України // Життя і Слово. – 1.06.1996.
68. Жниварські зажинкові та обжинкові обряди // Життя і Слово. – 17.07.1996. – № 53. – С. 3.
69. Лицар українського духу: До 120-річчя з дня народження С. О. Єфремова // Життя і Слово. – 5.10.1996. – № 75. – С. 2.
70. Послідовники ОУН-УПА: До 20-річчя створення Української Гельсінської Спілки // Життя і Слово. – 2.11.1996.

71. Де народилася Роксолана? // Життя і Слово. – 27.11.1996. – № 89. – С. 3.
72. Вірний син України...: До 70-річчя з дня народження правозахисника О. І. Тихого // Життя і Слово. – 15.01.1997.
73. Про патріотизм і зраду // Життя і Слово. – 19.03.1997.
74. Що означає слово “націоналізм”? Точка зору // Життя і Слово. – 3.04.1997. – № 27. – С. 2.
75. Допомога кн. Ф. Острозького чеським повстанцям: Спадщина // Життя і Слово. – 26.04.1997. – № 33. – С. 2.
76. В Остріг – “за кару”: Спадщина // Життя і Слово. – 24.05.1997. – № 39. – С. 2.
77. Пермський в'язень сумління // Життя і Слово. – 30.07.1997.
78. Глибока криниця // Життя і Слово. – 13.08.1997. – № 62. – С. 4.
79. Наш патріотично-жертвний вклад // Життя і Слово. – 23.08.1997. – № 64.
80. Круті дороги державотворення // Життя і Слово. – 3.09.1997. – № 66.
81. Мученик за правду, віру і волю: До 50-річчя з дня народження журналіста-філолога, перекладача правозахисника Валерія Марченка // Життя і Слово. – 17. 09. 1997. – № 73.
82. Ревність: На конкурс // Життя і Слово. – 24. 09. 1997. – № 74. – С. 3.
83. Українська Повстанська Армія: До 55-річчя утворення УПА // Життя і Слово. – 11.10.1997. – № 78-79. – С. 5.
84. Примирився: Фейлетон // Життя і Слово. – 22.10.1997. – № 82. – С. 3.
85. Поклонітесь жінкам-героїням // Життя і Слово. – 19.11.1997. – № 89. – С. 3.
86. Діє “Молода просвіта” // Життя і Слово. – 7.02.1998. – № 11-12. – С. 5.
87. Проснись, молода сило!: Актуальна тема // Життя і Слово. – 21.03.1998. – № 24. – С. 2.
88. Барвисті гілки просвітянської науки // Життя і Слово. – 22.04.1998. – № 33. – С. 4.
89. Не тільки шляхами історії // Життя і Слово. – 13.06.1998. – № 47. – С. 2.
90. Вночі: Оповідання // Життя і Слово. – 13.07.1998. – № 56. – С. 3.
91. Щоб гарно висловлюватись... // Життя і Слово. – 8.08.1998. – № 63. – С. 4.
92. Причинний Бортак: Оповідання // Життя і Слово. – 30.09.1998. – № 77. – С. 3.

93. Тепло Берегині // Життя і Слово. – 30.09.1998. – № 77. – С. 4.
94. Перед брамою Вічності: Оповідання // Життя і Слово. – 18.11.1998. – № 90. – С. 3.
95. Народження зорі // Життя і Слово. – 29.09.1999. – № 75. – С. 3.
96. Посадіть калину біля хати // Життя і Слово. – 23.02.2000. – № 15. – С. 3.
97. Закоханий в Остріжчину: На конкурс “Остріг-900”. – 12.07. 2000. – № 52. – С. 3.
98. Помста лихваря: Оповідання // Життя і Слово. – 19.03.2005. – № 23-24. – С. 6.
99. Помста лихваря: Оповідання (зак-ня) // Життя і Слово. – 26.03.2005. – № 25-26. – С. 7.
100. Служителям музейних скарбів // Життя і Слово. – 9.09.2006. – № 68-69. – С. 6.
101. Блакитні квіти: В’ячеславу Чорноводу // Життя і Слово. – 17.02.2007. – № 13-14. – С. 9.
102. Літо: Етюд // Життя і Слово. – 17.02.2007. – № 13-14. – С. 9.
103. Замкова гора: Уривок з автобіографічної повісті “Краса врятує світ” // Замкова гора. – 21.09.2002. – № 38. – С. 4.
104. З роздумів у Шевченковім парку // Замкова гора. – 2.11.2002. – № 44. – С. 4.
105. Вишиванка: Новела // Замкова гора. – 9.10.2004. – № 41. – С. 6.
106. Осінь: Етюд-образок // Замкова гора. – 26.02.2005. – № 9. – С. 6.
107. Широкий, як море, стрімкий, як потік: Віктору Гусарову – 50! // Енергобудівник. – 24.04.2004. – № 17. – С. 5.
108. Уроки української історії // Вісник Малозахисених. – Вересень, 2004. – № 9. – С. 3.
109. Філософія “маленької людини” // Вісник Малозахисених. – Вересень, 2004. – № 9. – С. 3-4.
110. Довгий шлях до справедливості // Вісник Малозахисених. – 16.04.2005. – № 8. – С. 3.
111. Кому на вільній Україні жити добре? // Гаряча інформація. – Грудень, 2003. – № 31. – С. 2
112. Про що розповідає і нагадує фотографія // Нетішинський вісник. – 15.01.1998. – № 3. – С. 3.
113. Завоювання соціалізму: Памфлет // Нетішинський вісник. – 29.08.1998. – № 67. – С. 2.
114. Лихо з розуму: 50 років загальній Декларації прав людини // Нетішинський вісник. – 17.10.1998. – № 80.
115. Наш паровоз: Памфлет // Нетішинський вісник. – 22.10.1998. – № 81. – С. 2.

116. Життя величне і страждальне: Уривок з циклу споминів “Під московським караулом і билем яничарської терниці” // Нетішинський вісник. – 19.02.1999.
117. А я пишаюсь... // Нетішинський вісник. – 5.03.1999.
118. Летіла зозуля: Оповідання // Нетішинський вісник. – 30.04.1999. – № 32-33. – С. 6.
119. Місто моєї молодості // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С.6.
120. Вечори в Слауті: Пісня // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С. 6.
121. Україно, рідний краю // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С. 6.
122. Все можна купити? // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С. 6.
123. Банальний роздум // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С. 6.
124. Закон природи // Нетішинський вісник. – 11.09.1999. – № 70-71. – С. 6.
125. Рідна моя мова // Нетішинський вісник. – 6.11.1999. – № 86-87. – С. 6.
126. Внукові // Нетішинський вісник. – 6.11.1999. – № 86-87. – С. 6.
127. Обмовникам // Нетішинський вісник. – 6.11.1999. – № 86-87. – С. 6.
128. Заповіт українця // Нетішинський вісник. – 6.11.1999. – № 86-87. – С. 6.
129. Заклик-клич // Нетішинський вісник. – 6.11.1999. – № 86-87. – С. 6.
130. Е, що вам, панове...: Політично-психологічний ескіз // Нетішинський вісник. – 11.12.1999. – № 94-95. – С. 3.
131. Ясени і молитви // Нетішинський вісник. – 5.02.2000. – № 8-9. – С. 3.
132. Доля // Нетішинський вісник. – 5.02.2000. – № 8-9. – С. 3.
133. Сторінка історії: До 492-річчя з дня виходу “Літургікону” // Нетішинський вісник. – 20.05.2000. – № 37-38. – С. 7.
134. Влучний стріл: Оповідання // Нетішинський вісник. – 12.08.2000. – № 61-62. – С. 7.
135. Зійдіть зі шляху, юди!... // Нетішинський вісник. – 19. 08.2000. – № 63-64. – С. 2.
136. Розтоптані квіти // Нетішинський вісник. – 23.08.2001. – № 71-72. – С. 2.
137. На шпальтах “НВ” я маю можливість висловити свої думки... // Нетішинський вісник. – 29.09.2001. – № 83-85. – С. 3.

138. Дружня бесіда: Уривок з повісті “Гість з Петербурга” // Нетішинський вісник. – 27.10.2001. – № 93-94. – С. 6.
139. Плідна мліївська ніч: Уривок з повісті “Гість з Петербурга”// Нетішинський вісник. – 13.04.2002. – № 47-48. – С. 7.
140. Тільки так // Нетішинський вісник. – 25.05.2002. – № 60-61. – С. 7.
141. Буде моя мова!.. // Нетішинський вісник. – 25.05.2002. – № 60-61. – С. 7.
142. У теплиці: Уривок з повісті “Гість з Петербурга” // Нетішинський вісник. – 29.06.2002. – № 70-71. – С. 11.
143. Щоб розум і душа не зміліли: Публіцистика // Нетішинський вісник. – 24.08.2002. – № 86-87. – С. 5.
144. Найтепліший наш край: Оповідання //Нетішинський вісник. – 24.08.2002. – № 86-87. – С. 10.
145. Рідне слово // Нетішинський вісник. – 24.08.2002. – № 86-87. – С. 10.
146. Щоб розум і душа не зміліли // Нетішинський вісник. – 24.08. 2002. – № 86-87.
147. Квіти життя // Нетішинський вісник. – 26.10.2002. – № 104-105. – С. 7.
148. І в серці обізветься рідна мова: До дня української писемності // Нетішинський вісник. – 9.11.2002. – № 109-110. – С. 7.
149. Божевільна: Оповідання // Нетішинський вісник. – 1.03.2003. – № 9. – С. 10.
150. Про драми Кобзаря // Нетішинський вісник. – 7.03.2003.
151. Із задоволенням читаємо “НВ”// Нетішинський вісник. – 29.03.2003. – № 13. – С. 13.
152. Ми всі з його роду...// Нетішинський вісник. – 12.04.2003. – № 15. – С. 9.
153. Прийдіть і поклоніться: Поминальна субота // Нетішинський вісник. – 26.04.2003. – № 17. – С. 5.
154. Лісова яблуня: Бувальщина//Нетішинський вісник. – 10.05.2003. – № 19. – С. 4.
155. Дорога, рідна і кохана // Нетішинський вісник. – 10.05.2003. – № 19. – С. 9.
156. Молитва дитини // Нетішинський вісник. – 31.05.2003. – № 22. – С. 10.
157. Трійця на Україні // Нетішинський вісник. – 14.06.2003. – № 24. – С. 8.
158. Плекаймо рідне слово // Нетішинський вісник. – 19.07.2003. – № 29. – С. 5.

159. Про цензуру мовимо слово // Нетішинський вісник. – 16.08.2003. – № 33. – С. 5.
160. Визволення полонених мальв: До Дня українського козацтва // Нетішинський вісник. – 11.10.2003. – № 41. – С. 10.
161. Життя духовного основа // Нетішинський вісник. – 8.11.2003.
162. Руки і “білі плями”: Пам'ять жива // Нетішинський вісник. – 22.11.2003. – № 47. – С. 5.
163. В ім'я прав людини: Публіцистика // Нетішинський вісник. – 6.12.2003. – № 49. – С. 9.
164. Нова радість стала: До витоків // Нетішинський вісник. – 2.01.2004. – № 1. – С. 5.
165. Ми боролись за Україну: Публіцистика // Нетішинський вісник. – 9.01.2004. – № 2. – С. 5.
166. Ворожіння у щедрий вечір: Традиції і свята // Нетішинський вісник. – 9.01.2004. – № 2. – С. 8.
167. Безсмертний Геній: До 190-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка // Нетішинський вісник. – 5.03.2004. – № 10. – С. 4.
168. Людина великого таланту // Нетішинський вісник. – 5.03.2004. – № 10. – С. 5.
169. Проліски: Оповідання // Нетішинський вісник. – 19.03.2004. – № 12. – С. 10.
170. Жінкам // Нетішинський вісник. – 19.03.2004. – № 12. – С. 10.
171. Цвітна неділя: Традиції і свята // Нетішинський вісник. – 2.04.2004. – № 14. – С. 9.
172. Писанка // Нетішинський вісник. – 9.04.2004. – № 15. – С. 9.
173. В останню дорогу: Уривок з повісті “Гість з Петербурга” // Нетішинський вісник. – 21.05.2004. – № 21. – С. 10.
174. Чи можна жити без держави?: До річниці незалежності України // Нетішинський вісник. – 20.08.2004. – № 34. – С. 4.
175. Доля наказного отамана: До Дня українського козацтва // Нетішинський вісник. – 15.10.2004. – № 42. – С. 9.
176. В Нетішині // Нетішинський вісник. – 15.10.2004. – № 42. – С. 10.
177. Поетова таємниця: Оповідання // Нетішинський вісник. – 4.03.2005. – № 9. – С. 8.
178. Про Острозьку Біблію // Трудівник Полісся. – 30.11.2001. – № 48. – С. 7.
179. Голод: Оповідання // Замкова гора. – 26.11.2005. – № 48. – С. 6.
180. День Ангела // Замкова гора. – 20.08.2005. – № 34. – С. 6.
181. Ми боролись за Україну: Публіцистика. – Остріг, 2005. – 144 с.

Бібліографія вибраних праць про М. І. Середу

1. Заочний діалог: Поет. Публіцист. Прозаїк // Літературна Україна. – 1.01.1986. – № 1. – С. 3.
2. Кучерук В. Вистраждані рядки: Книги наших земляків // Життя і Слово. – 27.02.1993. – № 15. – С. 3.
3. Калюжнюк А. Свято першої книжки // Життя і Слово. – 2.06.1993. – № 41. – С. 3.
4. Ожинний О. Зустріч з літератором // Життя і Слово. – 11.11.1993. – № 95. – С. 1.
5. Маєвський І. Як будували пам'ятник Хмельницькому в Києві // Життя і Слово. – 14.08.1996. – № 61. – С. 3.
6. Дубасюк Н., Панюк О. Наш навчитель // Життя і Слово. – 6.06.1998. – № 45. – С. 1.
7. Кучерук В. Про літературний процес на Рівненщині у 1950-1960 роках // Життя і Слово. – 1.09.1999. – № 67. – С. 3.
8. У Миколи Середи – ювілей // Життя і Слово. – 29.09.1999. – № 75. – С. 3.
9. Радчук Н. Зустріч з літератором // Життя і Слово. – 9.11.20020 – № 48. – С. 2.
10. Данилюк М. Правозахисник з Мощаниці // Замкова гора. – 23.08.2002. – № 34. – С. 2.
11. Наш кор. Духовні скарби – учням // Замкова гора. – 12.10.2002. – № 41. – С. 4.
12. Середи Микола Іванович – кандидат в депутати до районної ради // Волинь. – 27.03.1998. – С. 4.
13. Вітання М.І. Середи з 60-літтям // Волинь. – 1.10.1999. – № 27. – С. 8.
14. Лелях С. Миколі Середи – 65! // Енергобудівник. – 2.10.2004. – № 40. – С. 2.
15. Вітаємо! Миколі Середи – 60 // Нетішинський вісник. – 2.10.1999. – № 76-77. – С. 8.
16. Гаврилюк В. Живе, бо пише: Ювілеї // Нетішинський вісник. – 1.10.2004. – № 40. – С. 11.
17. Ліщенко Л. Середів гай // Нетішинський вісник. – 5.11.2004. – № 45. – С. 8.
18. Гаврилюк В. Мудрець слова: Книжкові новини // Нетішинський вісник. – 27.05.2005. – № 21. – С. 10.
19. Завадська В. З вічної криниці: Освітнянські обрії // Трудівник Полісся. – 16.11.2001. – № 46. – С. 3.
20. Перепелиця Н. З любов'ю до України // Життя і Слово. – 28.05.2005. – № 43. – С. 7.

21. Ундір О. Слід поетичної руки: Книги наших земляків // Замкова гора. – 21.05.2005. – № 21. – С. 6.
22. Перепелиця Н. Козакує по життю // Життя і Слово. – 14.10.2005. – № 83-84. – С. 3.
23. Завадська В. Слід прожитих літ: Акція «Людина року – 2004» // Трудівник Полісся. – 25.03.2005. – № 12. – С. 6.
24. Перепелиця Н. Вони творили історію України: Щойно з друку // Життя і Слово. – 16.12.2005. – № 101-102. – С. 6.
25. Ундір О. Справжній світ письменницького слова, або Нескорений дух національних героїв: Книги наших земляків // Замкова гора. – 21.01.2006. – № 4. – С. 3.
26. Рудковська Л. «Усім, що в мені є людського, я буду світити всякчас...»: Мистецьке життя // Енергобудівник. – 15.04.2006. – № 16. – С. 10.
27. Ліщенко Л. Вони боролися за Україну: Презентації // Нетішинський вісник. – 21.04.2006. – № 16. – С. 10.
28. Перепелиця Н. В ім'я прав людини: Презентації // Життя і Слово. – 27.05.2006. – № 41-42. – С. 3.
29. Вихованець В. Гаї Миколи Середи: Біографічний нарис. – Остріг, 2006. – 44 с.
30. Лозанчин К. «Сім гаїв Миколи Середи» // Життя і Слово. – 16.09.2006. – № 70-71. – С. 7.
31. Простопчук О. У купелі таланту // Життя і Слово. – 17.02.2007. – № 13-14. – С. 9.

Упорядник Василь ВИХОВАНЕЦЬ